

Norbert Morciniec, *Historia języka niemieckiego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Filologicznej we Wrocławiu, Wrocław 2015, str. 265.

Recenzowana tu książka przeznaczona jest nie tylko dla studentów filologii germańskiej jako pomoc naukowa do zajęć z historii języka niemieckiego, lecz również dla zainteresowanych przedmiotem niefilologów. W przeciwieństwie do *Historii języka niemieckiego* autorstwa Aleksandra Szulca z roku 1991, która kładzie główny nacisk na fakty wewnętrznojęzykowe, (zmiany w zakresie fonologii, morfologii, składni) – tradycyjnie nazywane gramatyką historyczną języka – podręcznik N. Morcińca zawiera natomiast zarówno opis faktów wewnętrzno- jak i zewnętrznojęzykowych oraz pozajęzykowych. Faktami zewnętrzno- językowymi dla danego języka są wszelkie jego cechy dotyczące sposobu i zasięgu użycia w społeczeństwie (we wspólnocie komunikatywnej) oraz też jego kontakty z innymi językami. Cechy i fakty zewnętrznojęzykowe odróżnia się więc nie tylko od faktów wewnętrznojęzykowych, lecz także od faktów pozajęzykowych. N. Morciniec używa w odniesieniu do faktów zewnętrznojęzykowych terminów „otoczenie społeczne i kulturowe”, a do faktów pozajęzykowych „dzieje polityczno-społeczne”. W dziejach każdego języka zachodzi ścisły związek między faktami tych różnych rodzajów, tak że w każdym z wymienionych przez Autora okresów sytuacja języka niemieckiego zależy od wszystkich tych czynników, często w kolejności: fakt pozajęzykowy, zewnętrznojęzykowy, wewnętrznojęzykowy. Słuszne dlatego jest poprzedzenie każdego rozdziału krótkim omówieniem dziejów polityczno-społecznych epoki.

Książka zawiera 12 rozdziałów poświęconych kolejno następującym zagadnieniom:

W rozdziale pierwszym omówiony został podział języków germańskich z uwzględnieniem najstarszych zabytków językowych.

Rozdział następny – poświęcony przyczynom zmian językowych – jest oryginalny ze względu na bardzo przystępny i zarazem sugestywny oraz ciekawy sposób prezentowania mechanizmów zmian językowych.

Tradycyjna periodyzacja historii języka niemieckiego na cztery okresy 750-1050, 1050-1350, 1350-1650, 1650-1950 została uzupełniona o podział ostatniego okresu nowo-wysoko-niemieckiego na dwa podokresy 1650-1800 i 1800-1950, a okres po roku 1950 traktuje Autor zgodnie z tradycją jako okres współczesnego języka niemieckiego (Gegenwartsdeutsch).

Stosunkowo dużo miejsca zostało poświęcone okresowi najstarszemu, w którym omówione zostały kolejno takie zagadnienia jak: przesłanki historyczne, najstarsze zabytki, ważniejsze cechy fonetyczno-fonemiczne i gramatyczne, wpływ łaciny na słownictwo, etymologia nazw tygodnia, historia wyrazu „deutsch”, wybór tekstów. Na uwagę zasługuje podkreślenie właściwej interpretacji znaczenia terminu staro-wysoko-niemiecki, jako że ówcześni ludzie nie mieli jeszcze poczucie przynależności do wspólnoty niemieckiej. Dużą wartość dydaktyczną posiada wybór tekstów staro-wysoko-niemieckich, ilustrujący różnice i podobieństwa między dialektami frankońskimi, bawarskimi i alemańskimi.

Ze względu na skąpe zabytki starosaskie (staro-dolno-niemieckie), jak i na udział tych dialektów w powstaniu standardowego języka niemieckiego, którego korzenie są wysokoniemieckie, rozdział piąty jest odpowiednio nieduży.

W porównaniu z zabytkami staro-wysoko-niemieckimi teksty okresu średnio-wysoko-niemieckiego są o wiele bogatsze. Pozwala to Autorowi na liczniejszą egzemplifikację omawianych zjawisk językowych. Przy omawianiu zapożyczeń leksykalnych z języka francuskiego, podobnie jak w poprzednim okresie z łaciny, pominięte zostały jednakże morfemy słowotwórcze z tych języków, np. łac. *-ari*, franc. *-ier-*.

Język średnio-dolno-niemiecki jest określeniem umownym dla dialektów niemieckich używanych na północy Niemiec w okresie 1150-1650. Kancelarie nowo powstałych miast północnoniemieckich przechodzą pod koniec XII wieku z łaciny na dolnoniemiecki. Jako język kancelarii Lubeki, głównego miasta Hanzji, używany był dolnoniemiecki w kontaktach między centrum a kantorami zagranicznymi w całej Europie północnej, a szczególnie w miastach Skandynawii. Na uwagę zasługuje przede wszystkim wpływ języka średnio-dolno-niemieckiego na języki kontynentalno-skandynawskie: duński, szwedzki i norweski. Nigdy w swej historii

język niemiecki nie wywarł tak intensywnego wpływu na inne języki, jak to miało miejsce w okresie Hanzy na języki skandynawskie. Do dzisiaj około 30% zapożyczeń leksykalnych, a wraz z nimi liczne prefiksy i sufiksy są pochodzenia dolnoniemieckiego, co ułatwia znającemu język niemiecki opanowanie tych języków.

Centralnym zagadnieniem historii języka niemieckiego jest prześledzenie i przeanalizowanie procesu powstawania ponaddialektalnego ogólnoniemieckiego języka pisanego. W kolejnym rozdziale traktującym o okresie wczesno-nowo-niemieckim przedstawione zostały m.in. tradycyjne teorie Müllenhoffa, Burdacha i Fringsa, na wspomniany temat. O ile Müllenhoff zakłada ciągłość rozwoju języka pisanego w kilku etapach od Karola Wielkiego do Lutra, opierając się na centrach ówczesnej władzy cesarskiej, to dla Burdacha podstawą współczesnego języka pisanego jest język kancelarii praskiej. Z kolei Frings oparł swoją tezę nie na tekstach pisanych, lecz na języku mówionym osadników na kolonialnych terenach wschodnioniemieckich. Te monocentryczne poglądy rozwijane w pracach Szkoły Lipskiej dominowały szczególnie w NRD. Autor konfrontuje je z wynikami nowszych badań tekstów pisanych nie tylko obszarów kolonialnych, lecz także starych terytoriów ówczesnej Rzeszy. Zgodnie z wynikami tych badań proces powstawania ogólnoniemieckiego języka pisanego miał charakter policentryczny. Proces ten został przedstawiony w podrozdziale poświęconym terytorialnym odmianom języka pisanego i związanymi z nimi ponadterytorialnymi tendencjami wyrównawczymi. Na tle tych zmian ukazane zostały w nowym świetle zasługi i wkład Lutra w powstaniu ogólnoniemieckiego języka pisanego.

Kolejny okres nowo-wysoko-niemiecki został ze względów praktycznych podzielony na dwa podokresy. W pierwszym podokresie obejmującym lata 1650-1800 poruszone zostały takie zagadnienia jak: znaczenie towarzystw językowych w związku z budzeniem świadomości potrzeby uregulowania języka pisanego, działalność normatywna gramatyków (Schottel, Gueintz Gottsched) i leksykografów (Adelung), puryzm językowy. Wiek XIX cechuje dalsza działalność gramatyków i związana z tym nowa fala puryzmu językowego, stabilizacja języka standardowego, powstanie naukowej germanistyki (Wilhelm i Jacob Grimm), rozwój badań historyczno-porównawczych, młodogramatycy, unormowanie pisowni i wymowy.

Rozdział przedostatni przedstawia sytuację języka niemieckiego po drugiej wojnie światowej w podzielonych Niemczech, Austrii i Szwajcarii. Przedstawione zostały tu obok różnic leksykalnych cechy charakterystyczne w zakresie wymowy, fleksji, słowotwórstwa i składani.

W rozdziale końcowym, mówiąc o tendencjach rozwojowych współczesnego języka niemieckiego, wskazuje Autor na fakt kontynuacji procesów, które zaczęły się już w okresach poprzednich w zakresie wymowy, gramatyki, składni i słownictwa. Istotne są przy tym czynniki społeczno-kulturowe, które sprzyjają lub hamują te procesy.

Historia języka niemieckiego N. Morcińca jest książką o wielu zaletach. Jako podręcznik akademicki daje pełny obraz historii języka od czasu pojawienia się pierwszych tekstów starowysoko-niemieckich aż po czasy współczesne. Autor nie ogranicza się tylko do przedstawienia faktów wewnątrzjęzykowych, lecz uwzględnia przy omawianiu tych faktów tło społeczne i kulturowe, pozwalające zrozumieć zjawiska i przemiany zachodzące w języku. Bardzo pomocne okazują się zestawy tekstów towarzyszące poszczególnym rozdziałom, a których celem jest unaooczenie czytelnikowi charakteru zmian dokonujących się w poszczególnych okresach. Dołączone do tekstu opracowania liczne ryciny są źródłem dodatkowych informacji, a szczegółowa bibliografia umieszczona po każdym głównym rozdziale może posłużyć jako zachęta do lektury uzupełniającej.

KRZYSZTOF JANIKOWSKI